

INGLIZ VA O‘ZBEK TILLARIDAGI LUG‘ATLARDA SINONIMLAR LEKSIKOGRAFIK TALQINI

*Dildora Husanova, Termiz davlat universiteti tayanch
doktoranti*

LEXICOGRAPHIC INTERPRETATION OF SYNONYMS IN ENGLISH AND UZBEK DICTIONARIES

Dildora Husanova, Doctoral student of termiz state university

ЛЕКСИКОГРАФИЧЕСКАЯ ИНТЕРПРЕТАЦИЯ СИНОНИМОВ В АНГЛИЙСКИХ И УЗБЕКСКИХ СЛОВАРЯХ

*Дилдора Хусанова, докторант термезского
государственного университета*



[https://orcid.org/0009-0007-
2243-8678](https://orcid.org/0009-0007-2243-8678)

e-mail:

dildora.husanova1@icloud.com

Annotatsiya: Ma’nodosh so‘zlar inson nutqini ifodali va ravon qilish uchun juda muhim omil hisoblanadi. Nutqda sinonimlardan foydalanish uchun esa albatta ular o‘trasidagi ma’no nozikliklarni anglash va to‘g‘ri qo‘llay olish muhimdir. Quyida sinonimlarning so‘zlashuvchilar tomonidan foydalanilishi uchun mo‘ljallangan lug‘atlardan misollar va ulardagi ma’nodosh so‘zlarning leksikografik talqinlari haqida so‘z bordi. Ushbu sinonimlarning ifodalanilishida ingliz va o‘zbek tilidagi bir nechta lug‘atlar va ulardagi misollardan foydalanildi.

Kalit so‘zlar: sinonimlar, lug‘at, ta’rif, otlar.

Abstract: Synonyms are a very important factor for making human speech expressive and fluent. In order to use synonyms in speech, it is important to understand the nuances of meaning behind them and be able to use them correctly. Below are examples of synonyms from dictionaries compiled for use by speakers and lexicographic interpretations of synonyms in them. Several english and uzbek dictionaries and examples from them were used to express these synonyms.

Key words: synonyms, vocabulary, definition, nouns.

Аннотация: Синонимы являются очень важным фактором для того, чтобы сделать человеческую речь выразительной и беглой. Чтобы использовать синонимы в речи, важно понимать стоящие за ними смысловые нюансы и уметь правильно их использовать. Ниже приведены примеры синонимов из словарей, составленных для использования носителями языка, и лексикографические интерпретации синонимов в них. Для выражения этих синонимов были использованы несколько английских и узбекских словарей и примеры из них.

Ключевые слова: синонимы, словарный запас, определение, существительные.

KIRISH. Tilshunoslik sohasida leksikologiya boshqa sohalar kabi o‘zining muhim ahamiyatiga ega soha hisoblandi. Leksikologiyada sinonim so‘zlar, ularning o‘rni beqiyosdir. Leksikologiyaning yana bir tarmog‘i lug‘atchilikda sinonim so‘zlar uchun ham alohida lug‘atlar

mavjudligi barchaga ayon. Sinonimlarning o‘zaro o‘xshashliklarini va farqlarini ko‘rsatadigan maxsus lug‘atlar mavjud. Bu lug‘atlar so‘zlarning ma’nolarini, ularning o‘zaro bog‘liqligini va qaysi kontekstlarda foydalanilishini tushuntiradi. Sinonimlarni lug‘atlarda keltirishida ularning ma’no

shakillari muhim ahamiyat kasb etadi. Bir soʻzning turli xil sinonimlari mavjud boʻlib, ularning har biri maʼlumot beruvchi boʻlishi mumkin, masalan, soʻzning umumiy yoki maxsus maʼnolari. Jahon tilshunosligida sinonim lugʻatlarning turlari juda ham koʻplab mavjud. Umumiy sinonim lugʻatlarining bir biridan asosiy farqlari bu sinonim soʻzliklarni berilish jihatidir. Baʼzi lugʻatlarda soʻzlarning eng koʻp ishlatiladigan yoki eng mos keladigan sinonimlari keltiriladi va ayrim lugʻatlarda ushbu sinonimlarga kontekstdagi maʼnolarini ochib berish maqsadida misollar ham beriladi. Bu kabi maʼlumotlar yordamida soʻzlovchi soʻzlar orasida toʻgʻri tanlov qilishni oʻrganib oladi. Bundan tashqari shunday sinonim lugʻatlar ham mavjudki, bu lugʻatlarda sinonim soʻzlarning tarixiy oʻzgarishlari va mintaqaviy ishlatilish holatlari keltirib oʻtiladi, bu kabi lugʻatlar yordamida soʻzlarning qaysi regionda qaysi soʻzlar bilan maʼno oʻxshashliklari mavjud ekanligini bilib olish mumkin. Quyida shu kabi lugʻatlarda sinonimlarning turli xildagi leksikografik talqinlarini oʻrganib chiqamiz.

MAVZUGA OID ADABIYOTLAR TAHLILI. Umuman jahon leksikografiyasida sinonim lugʻatlarning oʻrni beqiyos hisoblanadi. Misol uchun ingliz leksikografiyasida ham sinonim lugʻatlar talaygina boʻlib, ularda sinonimlarning leksikografik talqini turlicha. Ingliz olimi Jhon Sinclair korpus lingvistikasi va leksikografiya sohasida juda koʻplab ilmiy ishlar amalga oshirgan. Ushbu olimning “*Collins cobuild dictionary*” nomli lugʻatida shunchaki sinonimlar sanab oʻtilimasdan, kontekstdagi ishlatilish holatlari bilan yoritib berilgan. U sinonimlarning kontekstlar orqali oʻrganilishi muhim ekanligini taʼkidlab oʻtgan va bu aniq tarjima uchun muhim ekanligini aytgan¹.

“*Oxford english dictionary*” lugʻatida soʻzliklarga keng qamrovli taʼriflar va tarixiy qoʻllanilishlari berilgan. Ushbu sinonim lugʻatda maʼnodosh soʻzlar orasidagi nyuans (eng nozik farqlar)lar, kontekstlar, tarixiy qoʻllanilishi va konnotatsiyalar bilan ochib berilgan. Lugʻatda bu farqlar asosan ushbu maʼnodosh soʻzlarning gaplar orqali nutqdagi holatini koʻrsatish orqali koʻrsatilgan. Undan tashqari *oxford english dictionary* lugʻatida soʻzlarning etimologiyasi va

tarixiy rivojlanishi haqida ham maʼlumotlar keltirilgan va bu orqali sinonim soʻzlarning turli xil maʼno farqlari ifodalangan. Bu esa, oʻz navbatida, nima uchun bir kontekstda bir soʻz boshqa maʼnodosh ekvivalentlaridan afzalroq ekanligini ochib bera olgan.

Yana bir lugʻat – bu “*Cambridge dictionary*”. Ushbu lugʻat “*Oxford english dictionary*”dan farqli oʻlaroq aniq va qisqa taʼriflarni oʻz ichiga oladi. Bosh soʻzga asosiy maʼno jihatdan maʼnodosh soʻzlar roʻyxati keltirilib, ularga qisqacha maʼlumotlar berib ketilgan. *Cambridge dictionary*da ham misol sifatida gaplar keltirilib, sinonimlarning kontekstlardagi nozik farqlari ochib berilgan. Gaplardan tashqari ushbu lugʻatda kunlik ishlatiladigan collocation (soʻz birikma)lar ham berilgan.

Oʻzbek tili lugʻatlarida ham sinonimlarning leksikografik talqinlarini koʻrib chiqsak. 2023-yilda Nizomiddin Mahmudov tahriri ostida chop etilgan “*Oʻzbek tili sinonimlarining izohli lugʻati*”da hozirgi oʻzbek tili uchun muhim boʻlgan sinonimik qatorlar qamrab olingan. Mazkur lugʻatda leksik sinonimlar, ularning leksikografik izohlari, sinonimik qatordagi soʻzlarning maʼno nozikliklari, bu maʼnoviy farqlanishlarni dalillovchi, ijobiy-salbiy bahosi hamda uslubiy oʻziga xoslikni koʻrsatuvchi illyustrativ misollar kiritilgan². Ushbu maʼnodosh soʻzlarning izohli lugʻatida bosh soʻz berilib, ushbu soʻzga sinonimik qatorlar keltirilgan, ushbu qatordagi sinonimlarning barchasi uchun umumiy maʼnoga izoh berilgan, agar zarur boʻlsa, har bir soʻzning alohida maʼno nozikligi ifodalangan. Undan tashqari nutqdagi darajasi, nutqiy uslubga aloqadorligi va lingvokulturologik jihat ham keltirilgan.

TADQIQOT METODOLOGIYASI.

Ushbu maqolani yozishda bir nechta ilmiy tadqiqot metodlaridan foydalanildi. Mavzuimizning obykti sinonim soʻzlar boʻlsa, predmeti ularning lugʻatlardagi leksikografik talqinlari hisoblanadi. Ushbu predmetni yoritib berish maqsadida bir nechta ingliz va oʻzbek tillaridagi lugʻatlar saralab olindi. Shu oʻrinda induksiya metodidan foydalanildi, yaʼni umumiy lugʻatlar haqidagi maʼlumotlarni spetsifiklashtirib (xususiylashtirib), aynan ikkita tildagi lugʻatlarda misollar bilan koʻrib chiqildi.

¹ Jhon Sinclair. *Collins COBUILD Dictionary*. HarperCollins Canada. 2010.

² Oʻzbek tili sinonimlarining izohli lugʻati.-T.:Gʻafur Gʻulom nomidagi nashriyot matbaa ijodiy uyi, 2023.

Ma'nodosh so'zlarning lug'atlardagi ifodalanilishini o'rganish maqsadida turli xil lug'atlarda ularning ifodalanilishi o'rganilib, ushbu leksikografik ifodalar taqqoslanildi. Bu qiyoslash orqali sinonimlarning lug'atlarda ifodalanishi ularning maqsadiga va amaliy jihatiga qanday ta'sir o'tkazishini ko'rish mumkin.

TAHLIL VA NATIJALAR. Ingliz tilidagi lug'atlarda ma'nodosh so'zlarning berilishini ikkita lug'atdan misol olgan holda ko'rib chiqsak. Birinchi lug'atimiz 2002-yilda nashr qilingan "*Collins thesaurus: the ultimate wordfinder*" lug'atidir. Ikkinchi lug'atimiz esa, 2008-yilda nashr qilingan "*Oxford learner's thesaurus*" lug'atidir. Ushbu lug'atlardan *cut* so'zini olib, ushbu so'zning ma'nodoshlarining ifodalanishini ko'rib chiqamiz. "*Cut*" so'zi ko'pma'noli so'z hisoblanilib, uning har xil ma'nolari jihatidan unga ma'nodosh bo'lgan so'zlar alohida saralanib olingan.

"*Collins thesaurus: the ultimate wordfinder*" lug'atida berilishini ko'rib chiqsak.

Cut verb 1 = slit, saw, score, nick, slice, slash, pierce, hack, penetrate, notch... *thieves cut a hole in the fence ... you can hear a saw as it cuts through the bone ...*

2 = chop, split, divide, slice, segment, dissect, cleave, part ... *cut the tomatoes into small pieces ...*

3 = carve, slice ... *mr long was cutting himself a piece of cake ...*

4 = sever, cut into two, sunder ... *i cut the rope with the scissors ...*

5 = shape, carve, engrave, chisel, form, score, fashion, chip, sculpture, whittle, sculpt, inscribe, hew *Geometric motifs are cut into the stone walls ...*

6 = slash, nick, wound, lance, gash, lacerate, incise ... *i cut myself shaving³.*

Ushbu lug'atda sinonimlarning ma'no nozikliklariga e'tibor berilgan. So'zliklar qatorlari turli xil sinonimlarni o'z ichiga olgan va ushbu sinonimlar bosh so'zga turli xil ma'nolar bilan bog'langan. Ammo, bosh so'zning ma'nodoshlari shunchaki berilgan, ular o'rtasidagi o'xshashlik va farqlar haqida ma'lumotlar berilmagan. Sinonimlar

qatorlaridagi bosh so'zlarning ma'nolari misol tariqasida keltirilgan bitta gaplar orqali sal aniqlashtirilgan, ammo ta'riflar berilmagan⁴.

Keyingi lug'at – bu "*Oxford learner's thesaurus*".

Cut verb.

Cut.chop.slice.carve.dice

Cut [t] remove smth or part of smth, or divide smth into two or more pieces with a knife, to make or form smth by removing material with a knife: *he cut four slices from the loaf.*

Chop [t] to make smaller pieces of smth using smth sharp such as knife: *he was chopping logs of firewood.*

Slice [t, i] to cut smth into slices, to cut smth easily with, or as if with a sharp blade: *slice the cucumber thinly.*

Carve [t, i] to cut a large piece of cooked meat into smaller pieces for eating: *she taught me how to carve a leg of lamb.*

Dice [t] to cut meat, vegetables, etc. Into small square pieces: *diced carrots/lamb.*

Birinchi keltirilgan lug'atdan farqli o'laroq ushbu lug'atda sinonimlarga ko'proq ma'lumotlar keltirilgan, misol sifatida berilgan gaplar orqali ta'riflar berilgan va ma'nosi juda yaqin sinonimlar o'rtasidagi farqlar ham ochib berilgan⁵.

XULOSA VA TAKLIFLAR. Ma'nodosh so'zlar lug'atlarda shunchaki sinonimlar qatorini berish orqali yoki ular orasidagi ma'no nozikliklari va boshqa bir nechta jihatlarni ochib berish orqali ifodalanadi. Sinonim lug'atlarda quyidagi jihatlarni ham qamrab olish maqsadga muvofiq hisoblanadi:

1. Ma'nodosh so'zlarning konnotatsiyalari, chunki konnotatsiyalar emotsional va madaniy ma'no nozikliklarini ifoda etadi.

2. Ma'nodosh so'zlarning kontekstlardagi ifodasi. Chunki sinonimlar situatsiyalarga ko'ra turli xil ma'nolarni ifoda etadi va ushbu ma'no farqlarni ochib berilishi ularni nutqda to'g'ri qo'llashda muhim hisoblanadi.

3. Sinonimlar orasida nutq jarayonida rasmiy va norasmiy holatda qo'llash

³ *Collins English Dictionary*. Accessed on 1 November 2019. <https://www.collinsdictionary.com/dictionary/english>

⁴ Jiang G., Q.Chen. A micro exploration into learner's dictionaries: A prototype theoretical perspective. International Journal of lexicography. 2017.

⁵ The Oxford guide to practical lexicography. Oxford, New York: Oxford University Press. 2008.

masalasida ham farqlar mavjud. Ushbu farqlar ham nutqning to'g'ri ifodasida muhim hisoblanadi.

Yuqorida ko'rib o'tganimiz "*Oxford english dictionary*" va "*Cambridge dictionary*"larida sinonimlarning berilishi ikki xil, birinchi lug'atda ko'proq batafsil ma'lumotlar, so'zlarning etimologiyasi va kengroq amaliy qo'llanilishiga doir misollar keltirilgan. Ikkinchi lug'atda esa qisqa, oddiy ta'riflar berilgan. Shuning uchun ham "*Oxford english dictionary*" ko'proq olimlar, tilni chuqurroq o'rganmoqchi bo'lgan izlanuvchilar tomonidan foydalanilsa, "*Cambridge dictionary*"ni umumiy foydalanuvchilar va shunchaki amaliy qo'llash uchun tilni o'rganayotgan insonlar foydalanadi.

ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. *Collins english dictionary*. Accessed on 1 november 2019. <https://www.collinsdictionary.com/dictionary/english>.
2. Jhon Sinclair. *Collins cobuild dictionary*. Harpercollins canada. 2010.
3. Jiang g., q.chen. A micro exploration into learner's dictionaries: a prototype theoretical perspective. *International jurnal of lexicography*. 2017.
4. The Oxford guide to practical lexicography. Oxford, new york: Oxford university press. 2008.
5. O'zbek tili sinonimlarining izohli lug'ati.-t.:g'afur g'ulom nomidagi nashriyot manba ijodiy uyi, 2023.

